

Memoria zulatuak, memoria hesituak, memoria ukatuak

DSS2016ko asmoek –instituzioetatik bideratutako kultur ekimen entzutetsuenetako bat aipatzearen– Bakeari eta Bizikidetzari eman nahi izan diete sona. Aro berri baten banderatzat joak izanik, bi kontzeptu horiek beroriek kulturalki indartzera joan dira sosak eta baliabideak. Baina ez lehena, ez eta bigarrena ere, hirugarren bat izan da, izatekotan, urtearen balantzean airosoen astindu den hitza: Memoria.

Azken boladan zentzua eman zaio kontzeptuari, mamitzen hasi da, gertaeren gaineko ikerketez zamatzen, krimen isilduen argiketez osatzen, eta azkenik, posizio politiko jakinen gainetik zilegitasunez plazaratzen, nagusiki 36ko Gerraren harira. Hots, Memoria Historikoa deritzonaz ari gara batik bat. Halaber, Mundu Gerren errepassoak ere ezagutu ditugu pare bat urte lehenago; urteurren seinalatuen aitzakian, garaiko euskaldunen patuaz mintzo diren erreferentzia lan oparoak eta literatur lan polifonikoak tarteko: Eneko Bidegainen *Lehen Mundu Gerra eta Euskal Herria* saiakera, Mikel Peruarenaren *Su zelaiak* nobela...

36kora etorrira, aspaldion, Urbasako hezurrek salatzen duten bidegabekeria harrotu zaigu gogotik. Eta Ezkabako saraskia. Eta bihotzik gogorrenak ere urrikalduko lituzkeena, Jose Mari Esparzak urtebete lehenago liburu batean aurreratu

zuen: Sagardia Goñi familiako kide gehienak, sei ume eta haien ama haurduna, ezin doilorrago suntsitu izanaren egiaz-tatzea. Batzu-batzuen ahaleginari esker, geure Memoria His-torikoak emakume izena ere badu orain, elkar akabatze oro-kortua jasan behar izan zuten errugabeena, edota bando jakin batera lerrotutako ekintzaile edo soldatu ez izanagatik ere, irabazleek ezarritako zigor umiliagarriak pairatzera konde-natu zituztenena, emakumezko ala gizonezko izan.

Apurka eta kostata, 80 urtez honantz datorren Memoria duintzeko urratsak eman ditugu, beraz. Baina batez ere eta orobat, ulertu egin dugu. Konprenitzen hasi gara, Memo-ria ez dela familia istorio partikular eta negargarrien sorta. Historiari irrist egiten dioten lerroak direla Memoria, hain zuzen ere itsusienak, aztoragarrienak, askotan makurrenak, datu edo estatistika hutsez nahita ere adierazi ahal izango ez genituzkeenak. Memoria lerrook azaleratzen dituzten egiak ez direlako gerra baten halabeharrezko ondorio, edo albo kalte, edo ezustean harrapatutako inozente batzuen zorigaitz, edota patuaren apeta; geure izaera eta jokamoldea ongien definitzen dituzten froga zehatzak baizik. Humanitatea zer den esplika dezakete. Muturreko egoerak nagusitzen dire-nean, zertara hel gaitzkeen eta zein den horretara eraman gaitzakeen logika. Giltzarri dira. Eta ordaina eskatzen dute.

Amnesia behartuaren aurkako ariketa publikoa ez ezik, ira-ganaren kontzientzia justua ere bada Memoria. Hura lantzeak behinola gertatutakoa argitara atera eta bere testuinguruan aztertzea dakar; kota erosotik jaitsi eta behar den mailatik begiratu beharko litzaioke, gaurko egunean zuzentzat jo beharko genituzkeen irizpideen galbahetik pasarazi eta epaitu gabe. Hau da, *Presentismoan* erori gabe. Euskarazko itzulpen egokia zein lukeen ez dakit. Orainaren gaitza, beharbada. Edo oraindik orainean errotzen den itsukeria. Nolanahi dela ere, Carlos Taibo Madrilgo Unibertsitate Autonomoko Zientzia Politikoetako irakasleari zor genioke ekarpena. Kontzeptu horren berri, EHUren Udako Ikastaroetan entzun nion es-treinakoz, hain zuzen uztailan, *Tirabirak: euskal gatazka*

binetetan proiektuak gonbidatuta, Donostiako Miramar jauregian eskaini zuen hitzaldian.

Kritikotasunari argi izpirik eman gabe, *status quo*-a besterik gabe onartzea dakar Presentismoak. Tranpa horretan harrapatuta dagoenak gaurko moraletik epaitzen ditu iraganeko gertaerak, gauzen zergatiaz galdera handirik egin gabe, atzean leudekeen arrazoiez hausnartu gabe; sarri askotan, indar politiko, mugimendu sozial edo pertsonaia jakin batzuk kriminalizatzeko asmoz. Presentismoak ondorio larriak ditu, batez ere txikien memoriari ari garelarik. Tentsioa dakarte. Lehertzea ekar lezaketek, izatea bera ukatzen dutelako.

Konprenitzen hasi gara Memoria ez dela familia istorio partikular eta negargarrien sorta. Historiari irrist egiten dioten lerroak direla, hain zuzen itsusienak, aztoragarrienak, askotan makurrenak

Presentismoa genuke, esate baterako, anarkistak hiltzaille zikoitz eta piromanoak zirela esatea, harrapatzen zuten guztiari su ematen ziotela azpimarratzea, eta jokamolde edo bortizkeria horren atzean leudekeen arrazoi sozialez txintik ere ez aipatzea. Alegia, ezberdinkeriaz jositako gizarte hartan –Gerraz eta gerra aurreko Errepublika garaiaz ari naiz– anarkista haietariko asko baztertuen artean baztertuenak zirela ahanzteak, edo galtzeko ezer gutxi zeukatela kontuan ez hartzea. Beharbada ezjakintasunagatik, beharbada ezeroso dirudielako. Edo beharbada komeni ez delako, garai hura uste baino idealizatuago egon litekeelako.

Galdutzat emandako eremuari su ematea lur errearen politika omen da. Historia luzea du, ez zuten anarkistek asmatu. Gerra estrategia horrek aurkariari lagungarri gerta dakioken oro suntsitzea du helburu; eraikinak, azpiegiturak eta gainerakoak birrintzea, eremuaren jabe egingo denean, antzua gerta dakion, aurrerabide errazik topa ez dezan. Horixe bera egin zuten miliziano anarkistek Irunen, errepublikazaleek

posizioak galdu eta ihes egin behar izan zutenean. Euskal nazionalistek anarkisten asmook errefusatzeko eta galarazteko ahalak egin arren, bazterrak kiskali zituzten.

36ko altxatuek eta frankistek, kurioski, sarritan baliatu zuten Irungo adibidea Errepublikaren alde borrokatu zirenen aurkako apologia egiteko; agintea errepublikazaleen esku utzi izan balitz, jende xumeak zer nolako etorkizuna izango zukeen iradokitzeke metafora beldurgarri gisa.

Presentismoa genuke, era berean, anarkistak errepublikazale definitzea eta Espainiako Bigarren Errepublikaren balioak defendatu zituztela argudiatzea, zenbaitetan, aurreko adibidean ez bezala, on beharrez egina izanagatik ere. Anarkista haiek, berez, faxismo ororen aurkako militante porrokatuak bai, baina Errepublikaren aldekoak ez zirelako izan, eta eskubide osoz, dena esaten hasita. Bereziki, Errepublikako gobernu hari burgesegia izatea edota askotan langile mugimenduaren oldarraldiak gogotik egurtzea lepora dakiokela kontuan hartzen bada. Bestela ere, anarkismoak muzin egiten zion estatuari, hierarkiari eta kontrolari, sortze beretik. Beste gisa bateko antolamendua hobetsi zuten, ez Errepublika.

* * *

Prozesu luzeetako kronologiak tamalez errazegi nahaspilatzen baitzaizkit, ez dakit justuki noiz hasi ote ginen Memoria Historikoaren gaiari serio heltzen. Zerk eraginda erabaki ote genuen, «gure aitona egoskorren aspaldiko kontu epiko horiek» edo «aukera eman orduko kontatzen zizkiguten *batallita* ilun horiek» ez zirela ardoz ondo bustitako otordu tzarren postrea –berriketarako ohitura sana dutenen kasuan, bederen–; giro epelean desinhibitzea baino askoz ere sakonagoa zela, adin batetik gorako batzuentzat, mihia askatu behar hori. Ez dakit, halaber, gure birramona eta amonek noiz nola galdu ote zuten lotsa, edo beldurra, edo mozala, behinola entzun, ikusi eta bizi izandako bidegabekeriak al bait zintzoen azaltzeko erantzukizuna hartzen hasi

zirenean, urte luzetako mututasuna urratuta. Baina batik bat, noiz jabetu ote ginen gu, gerra urrun xamar sentitu dugunok, bidegabekeria horiek denek aitortza eta ordaina behar zituztela, bazela garaia isilarazitako nahigabeari behingoz dimentsioa ematen hastekoa, ohiko debekuak, zentsurak, oztopoak, aurreiritziak eta gainontzeko ezinak alboratuta.

Era berean, ezingo nuke zehazki adierazi noiz eta zeri esker hasi zen gutxi batzuen aldarri ausarta besteengana kutsakor hedatzen, Memoria Historikoa aintzakotzat jotzeko tradizioa sortzen, medioetan tokia hartzen, eta hala, apurka-apurka, ikuspegi orokortua mudatzen, auzi horrekiko kultura aldaketa gauzatzen. Beharbada, geure zaharren oinazea geure oinazea ere badela jabetu ginenean. Diagnostiko garbirik gabeko zauriak sendabidea nekez aurki dezakeela sentitu genuenean.

Izan ere, zer da Memoria. Zer-nolako ariketa bilatzen da Memoriaren izenean. Zer da, esate baterako, biktimen zuloa detektatu, gorpuzkinak atera, identifikatu, gertaeraren gorabeherak publikora azaldu eta tokian bertan jarritako oroitarri batez omentzean egiten dena, familiari bakea emateaz gainera. Izan Sagardia Goñitarra, izan Jose Miguel Etxeberria *Naparra*-ren senide edo lagun, funtsean gauza bat eta bera. Trakeski esanda, iragana orainera ekarri edo gaurkotu, etorkizuna izan dezan. Geure ondoren ere, denboraren lerroan iraun dezan. Ahanzturan deusezta ez dadin. Biharko belau-naldietako jendeen idiosinkrasian ager dadin.

Memoria geroa da, beraz. Ondotxo zekiten hori Francok eta bere sokakoek. Ondotxo daki hori diktadore orok. Agintemakila bere egin orduko ekingo dio totalitaristak Memoria zabala bere alde makurtzeari. Halaxe itxuraldatzen delako izena eta berorretara moldatzen izana. Halaxe fabrikatzen direlako intereseko irudia, beharrezkoa den prestigioa eta horren araberrako etorkizuna: Memoria jakin eta zurrun bat ezarriz eta legitimatuz; hori ez beste gainontzekoa galaraziz, lotsaraziz, ahanzturara behartuz, ukatuz, behin betiko lurperatuz.

Bide batez, mintza gaitzen garbi. Memoriaren ukazioa ez da sistema totalitarioei eksklusiboki leporatzen ahal zaien

okerra. Eta ez da soilik gerra ofizial eta deklaratuena testuinguruetara mugatzen den estrategia. Ezker muturretik hasi eta eskuin muturreraino, posizio politikoen gama osoak noiznahi praktikatzen duen kirola da, euskaldunok ondotoxodakigunez. Batzuek nagusikeriaz egiten dute. Beste batzuek biziraupenez, beren burua defendatzearen, edo konkurrentziari bidea zailtzearen. Eta gehiengo zabalak, gaur, asimilazio hutsez. Boterearekin eta ahal izatearekin du zerikusia. Eta presentismoarekin. Arrain handiak txikia jatea bezain ohikoa dirudi.

Memoria ukatua nortasunaren beraren parte dela, izateari atxikita dagoela eta, hain zuzen horregatik, egunerokoan ispilatua beharko lukeela sinesten duenari, alderdikeriaren lasta bizkarreratzen zaio beti, indarrean dagoen legedia lagun.

Ekar dezagun gogora uztailean lan-munduan gertatutako pasarte hura: enpresa txikietako sindikatu hauteskundeak zirela-eta, CGT sindikatu frantziarrak helegitea jarri

zior LAB euskal sindikatuari, eta aurkeztutako hautagaitza baztertzera behartu zuten. Sindikatu profesional estatua ez betetzea leporatu zitzaion Bordeleko epaitegian, batetik, euskarari garrantzia eman ez elebitasuna hobesteagatik, eta, bigarrenik, sindikatu independentista gisa agertzeagatik. Bestela esanda, Frantziako balio errepublikanoekin bat ez omen datorrelako. Hizkuntza hegemonikoari ez ezik bertako

Memoria ukatua nortasunaren parte dela eta, horregatik, egunerokoan ispilatua beharko lukeela sinesten duenari, alderdikeriaren lasta bizkarreratzen zaio beti, indarrean dagoen legedia lagun

hizkuntzari ere tokia egiteak berdintasun eza eta diskriminazioa sustatzen omen dituelako. Literalki.

CGT sindikatuaren arabera, proiektu politiko jakin baten alde katramilatzea ez omen da sindikatuari dagokion zeregina. Langileen eskubideak babestea omen dagokio, ez

besterik. Hala, CGTren argudioen arabera, LABek egindakoa ez da bidezkoa eta ez da legitimoa, politika hutsa delako. Estatu zentralista bat tokian tokiko kulturaren gainetik jartzea, eskusiboa izatea, edota hizkuntza hegemoniko bat eta bakarra ezartzea, naturak bere jakituria agorreziari esker emandako fruitu garbia da, antza. Beste horrenbeste, langileen defentsa besterik egin ezin omen duen sindikatu batek estatu nazionalismoaren aldeko babes baldintzarik gabea epaitegiataraino eramatea ere.

Gaur, inoiz baino nabarmenago, memoria ukatuen gainetik ezarritako legeek ematen dute legitimitatea. Botereak. Ez zentzu komunak. Are gutxiago justiziak.

Memoria berreskuratzeko ahaleginen aurkariak gaurkotasun premiaz, modernizazio kutsuz edota ardura sozialez mozorrotzen dute haien mezu presentista: «ezin da beti atzera begira bizi», «munduan kokatzea da erronka, garai berrietara moldatzea», «gaurko gizarteak behar gorriagoak ditu, guztien intereserako diren helburuetara bideratu behar da diru publikoa». Era berean, demokraziaren balioak ahotan harturik, inposaketa eta indarkeria leporatzen diete gogoko ez dituzten estrategiei, zilegitasuna ebasten zaie, egoeraren benetako erruduna eta arrazoiak apropos ahantzita.

Hemen adibide bat, Jose Apezarenak *Navarra Confidencial* argitalpenean idatzia:

Gaur, abenduak 3, Nafarroaren Eguna da, San Frantzisko Xabier Deunaren jaia, alegia, eta hari erreguka ari natzaio, nafarro gaitik behera datorkigunaz babes gaitzan.

Montxo Armendariz zinegileari Francisco de Javier Saria eman-go zaiola-eta (Santu deitura kendu diote, bide batez esanda), ekitaldira joateko gonbita bidali berri dit Nafarroako Gobernuak, [...] eta horra sorpresa: gutunaren testua euskaraz emana da lehenik, eta gaztelaniaz ondoren. Egia esan, erabat ezegokia iruditzen zait, gehiegikeria dela ez esatearren, gutxiengoaren hizkuntza nafar guztiok mintzo dugunaren aurretik jartzea.

Nire abizena, jatorria eta famili historia tarteko, euskara errespetatzen dut, eta ezagutzen dut, nahiz eta ikasteko asko dudan. Unibertsitateko nire lehen urteetan Iruñean hartu nituen esko-

lak datozkit akordura. Jakina, neure borondatez hartu nituen, ez baititut ezkutuko presioak onartzen.

[...] Hain zuzen, euskararen inposaketaz harago, zapalketa linguistiko molde berri bat heldu da Nafarroara, errealtate tematia-ri muzin egin nahi diona: geure lurrean hizkuntza hori ulertzen eta hitz egiten duten lagunen kopurua %14 ingurukoa da datu ofizialen arabera, eta ezagutzen ez dutenena, berriz, %86koa.

[...] Gogorarazi nahiko nieke indarrez inposatu nahi dutenei Nafarroan ez dugula gogoz kontra behartzea eta jazarraraztea errazki onartzen, sarritan erakutsi dugunez.

Seguruenik, zerbait ezartzeko metodorik txarrena indarrez saiatzea da: nik agintzen dudalako edo hemen nire esana egiten delako bezalako formulak baliatzea, esate baterako, edota «nire pistolengatik» lelo ezaguna aplikatzea.

CIS erakundearen arabera Espainia osoko politikaririk balioetsiena da Uxue Barkos. Eta gutuna berorrek sinatu duela kontuan hartuta, ez dakit nolakotasun hori Nafarroan aplikagarri ote den.

Jose Apezarena jaunak Espainiako biztanleen itsukeria (Nafarroako administrazioa gobernatzen duen politikaria balioesteagatik), euskararen inposaketa eta «pistolengatik» ondorioztatu ditu, gutun ofizial batean hizkuntzak agertzeko ordenari erreparatuta. Euskarak gaur Nafarroan duen egoera kaxkarraren zergatiaz edo errudunez, UPNren hizkuntza politika suntsitzaileaz edo frankismoak euskaldunei ezarritako zigor eta debekuez, txintik ere ez.

Memoriari ukoa edo presentismoa arrunt asaldagarri bihurtzen dira administrazio publikoan ardura eta erantzukizuna eduki dituen politikariaren ahotan. Zer esanik ez, gobernatzeko irizpideen artean «justizia, elkartasuna eta berdintasuna» fermuki aldarrikatutakoa baldin bada, eta gainera eta justuki, memoria berreskuratzeko ariketa defendatzen ari denean. Euskadiko Sozialisten idazkari nagusi Idoia Mendiak, kasura, esaldi antologikoak eskaini izan ditu azken urteetan, etorkizunerako zizelkatuta uzteko modukoak. Hainbat adibide, Radio Euskadin 2015ean egindako adierazpenetatik atereak: «PSE euskararen gaineko kontsentzu guztietan egon da. Hain zuzen, herri honetan, hizkuntzaren gaineko adostasunaren alde egin da beti, indarkeria

terrorista jasanagatik ere». «Hemen ez da sekula haustura sozialik gertatu, nahiz eta euskal hiztunak gutxiengoa izan garen; nahiz eta hezkuntzako irakasleek euskara ikasi behar izan, plazarik edo lanposturik ez galtzeko». «Gaztelania-hiztunak biziki eskuzabalak izan dira euskararekin». «Elebarkartasuna inposatu nahi dute, baita gaztelania-hiztunak beti egongo diren udaletan ere». «Euskara oso gauza intimoa da. Zuk aukeratzen duzu zein hizkuntzatan nahi duzun zeure burua adierazi. Hori horrela da».

Maria Chivite PSNko hautagaiak berehala eman zion segida alderdikideari: «Egia da, erdaldunak oso eskuzabalak gara euskaldunekin. Adibidez, hitza hartzen dudan guztietan *Egun on Buenos días* batekin hasten naiz, euskaldunak ere integraturik senti daitezen».

Presentismoak bide ezin oparoagoa aurkitu du euskararen arloan. Iraganaren zama alboratuta, urte luzetako debeku, gutxiespen eta desoreka demografikoak ahantzita, eskrupulu handirik gabe barreiatu izan da haren aurkako arbuioa. Zentzugabekeriaren taxua ematen zaio erabilera

berreskuratzeko saiakera orori, eta bere legea oldarka inposatu nahi duen arlotearena ahaleginean ari denari.

Euskarak bere Memoria landu beharra dauka, eta espektro zabal batera hedatzeko bidea egin, euskaldun kontzientziatuz gaindi. Garai makurragoak ezagutu ez dituzten gazteen-gana iritsi behar du, aurreko belaunaldiak egin behar izan zituzten ahaleginak ezagutu ez dituztenengana. Eta arbuioa eta distortsioa besterik jaso ez duten erdaldunengana.

Presentismoak bide ezin oparoagoa aurkitu du euskararen arloan. Iraganaren zama alboratuta, urte luzetako debeku, gutxiespen eta desoreka demografikoak ahantzita, eskrupulurik gabe barreiatu izan da haren aurkako arbuioa

Momentuz, Memoria Historikoa esan, eta 36ra jotzen dugu zuzenean, garaiari dagozkion denbora mugak orduantxe hasi eta bukatu izan balira bezala. Gerraren beroan pasarazitako basakeriak ekartzen dira gogora, gertaera ukatuak egiazta- tzeko eta argitara ekartzeko ahalak egiten dira, datuak alde- ratuz, testigantzak bilduz, argibide ofizialak falta direnean lekukoek usteak ere kontuan hartuz, urratsak dokumentatuz. Jakina, premia larrienari ematen zaio lehentasuna, nagusiki desagerraraziei, eta haien senideek behar duten ordainari.

Latza izan behar du desagertuak uzten duen zuloa. Eta are latzagoa ofizialki hil ez den horren hezurdura agerrarazteak senide eta ingurukoek buru-bihotzetan sortu behar duen emozio anabasa, aurkikuntza 80 urteko atzerapenez heldu bada ere. Norbere haragitan bizi izan duenak besterik ez dezake senti seguruen, erraietatik zer nolako leherketa dato- rren holakoetan. Baina suma liteke. Antza hartzen ahal zaio, gorpuzkinak erreskatatu dituzten kasuetako irudiei begira, eta haietan bildutakoek aurpegi keinuei erreparatuta bere- ziki. Zintzurra estutzen duen korapiloa askatzea bezalatsu dela ikasten da, ezin biziaren amaiera dela. Eta ordu arteko guztiagatik amorrua. Eta ezinaren ezina. Eta dohakabetzen duen mina. Eta negar ezin eutsia. Eta era berean esker ona, espero ez denaren eskutik heldutako laguntzagatik, edo ez. Eta atsedena, zor bat gutxiago bizitzari, zor bat gutxiago norbere sustraiei. Eta arnasa sakon hartu beharra. Eta bakea. Bake arrotza eta iluna beharbada, baina batez ere bakea. Eta duintasuna. Eta zenbaitetan, tamalez, prozesua justifikatu beharra ere bai, honezkero eta ikusitakoak ikusita, halakorik beharko ez litzatekeen arren: «gertatutakoa argitu besterik ez dugu nahi, ez gara errudunaren bila ari», entzun izan da biktimen senideen ahotan.

Memoria ez baita mendekua, herraren aurkako antidotoa baizik. Errespeturako eta Bakerako bidea baizik.

Memoriak, baina, izenondoa eraman behar izaten du al- dean. Deituratik beretik zehaztapenak eskatzen zaizkio usu, 'Memoria Kolektiboa' esatea baino definizio doituagoak,

orokortasunetik bereizteko, testuinguruan kokatzeko eta dimentsioaz jabetzeko, baldin eta bakoitzari berea behar bezala aitortuko badio. Anarkisten Memoriak eta Euskal Nazionalisten Memoriak errelatu ezberdinak osatuko lituzketen bezala, Familia Memoriak eta Memoria Politikoak ez dute zertan helburu bera izan. Lehenak zentzu pribatuagoa luke, Memoriaren bidez bilatu beharreko funtsak lagunarte jakin hori ase beharko luke. Hala, guztiz zilegi eta ulergarria da senitarte batek bere desagertua kosta ahala kosta aurkitu nahi izatea, baina iragana argitu behar hutsez, zer gertatu zen jakitea beste desiorik izan gabe, errudunik bilatu gabe. Norberaren erraietan astintzen denaz ari garelarik, zilegi eta errespetagarria halaber, aurrez esandakoaren aurkakoa ere: ezer mugitzeko premiarik ez sentitzea, hautsa harrotu nahi ez izatea, noizbait nola hala lortutako barealdia ez aztoratzearren.

Memoria Politikoak, ordea, urrunago heldu beharra dauka definizioz. Ezer gutxi da gertatutakoa argitzea, berorren erantzukizun politikorik eskatuko ez bada atzetik, eta Bakerako bidean, egia, justizia eta ordaina bilatuko ez badira. Memoria Politikoak Historia berridazteko lerroak erraztu behar ditu, Memoria guztien funtsa sintetizatu eta transmititu dadin. Eta halakorik, nekez eta ondo kostata.

Zentzu horretan, harrigarria egiten da Espainiako Memoria Historikoaren Legeak 36ko Gerrako nahiz frankismo garai-ko biktimen aitortza egitea, baina era berean, hobi komunak begirune horretatik albora uztea. Hain zuzen, hobiotan lurperatuta dauden biktimei gertatutakoa argitzea Memoria familiar eta pertsonalaren esparruko jotzen duelako esklusiboki, ez Memoria Politiko gisa, eta ondorioz, ez gizarte osoaren aurkako delitu gisa. Era honetan desagertutakoen familiek beren kasa edo elkarte pribatuen eskutik egin behar izaten dute egiarako eta justiziarako bidea.

Idoia Mendiak hizkuntza politikaz botatako esaldi sonatua gogorarazten du: «Euskara oso gauza intimoa da. Norberak erabakitzen du nola nahi duen bere burua adierazi».

Eta esparru pribatuan ebatzi behar omen denaz ari garela, intimitatean ondo baino hobeto gordetakoak, frankismoko azken fusilatzeen gaineko erantzukizuna. Angel Otaegi hil zuteneko 41. urteurrenean, haren sendiak garai hartako hainbat ministroren aurkako kereila jarri zuen Azpeitiko Auzitegian. Alferrik, ordea. Kasua preskribatuta dagoela argudiatuta eta Espainiako Amnistiaren Legearen babesean, epaitegietako bidea ukatu zitzaien; eta justizia eskatzeko aukera ez ezik, baita egia jakiteko modua ere, haren aurkako gerra kontseiluko sumarioa eskuratzen uzten ez zaienez.

* * *

Bestea mendean hartzeko borroka dagoenean, izan ageriko guda edo bake itxurako gatazka gordea, komeni ez den Memoria kondenatzea izaten da gakoa, alde edo moldez bestelakotzea, eta asko dira helburua lortzeko baliatu ohi diren metodoak. Batzuk zinez nabarmenak eta suntsitzaileak. Komunikabideei esker munduan oihartzun zabala lortutakoen artean aipagarri, esate baterako, talibanek, 2001ean,

Bestea mendean hartzeko borroka dagoenean, izan ageriko guda edo bake itxurako gatazka gordea, komeni ez den Memoria kondenatzea da gakoa

harkaitzean zizelkatutako bu-da erraldoiak birrindu zituztenekoa, idoloak izaki Koranaren aurkako jotzen zituztelako, eta islama Afganistanera iritsi aurretiko garaia oroitarazten zutelako. 2015ean beste horrenbeste egin zuen Daesh-ek Sirian, Palmira kontrolpean hartu orduko: antzinako hiri greziar-erromatarra leherrarazi eta inguruko hainbat tenplutako aurriak txikitu. Unescok gerra krimenezat jo zuen ekintza.

Memoria guneak ez du, baina, Palmirako kasuak bezala turismoa barra-barra erakartzeko ahalmen eta ospe beharrik, suntsiketa pairatu behar izateko. Ezkaba aldean ere ederki

dakite zer den aurkariaren amorrua eta iraina, berorien aurkako errefusa eta ondorioak hain hedatuak ez izan arren. Orain hurrena, nazien ikurrak margotu zituzten fusilatuen omenezko monolitoan. Horren aurretiko pintadetan, «Arri-ba España», «Cristo Rey» eta beste.

Baina badira metodo askoz zibilizatuagoak ere; horren jokamolde belikoa agertu gabe, memoria ukatzeko langintzan biziki efektiboagoak gerta litezkeenak, ispilu-jokoz errealtatea alderantzikatzen dutelako. Esate baterako, kriminalizatzea. Legez debekatzea. Legitimitatea ebastea. Pertsona gisa ezdeustea.

Azken jokamolde horrek berak azalduko luke hobekien *Giltzapekoak: notas sobre la reclusión* erakusketa zela-eta Donostian 2016aren hondarrean gertatutakoa. Kartzela, psikiatriko eta babes-etxeetan barruratutako pertsonen obrak erakustea izanik asmoa, ETAko presoek egindakoak ere batu zituzten erakusketara, baina DSS2016 Fundazioak betoa ezarri zien, «terrorismoaren biktimak mindu zitzaketelako». Mingarri jotakoak ez ziren, ordea, lanak, egileak berak baik. Bizikidetzat gai nagusitzat daukan jardun batean, hain zuzen. Hala, terrorismoaren biktimaren oinazea, gainerako biktimena ez bezala, eterno, mugiezin eta politiko ageri da. Eta terrorismoan katramilatu izanagatik preso dagoenak gizartearekiko zorra kita dezan baino gehiago, hura behin bertiko desagerraraztea bilatzen da. Hil arte hil. Ez dezan bere existentziaren arrastorik inon utz.

Eta zer esan kulturaren bidez sortutako desorekaz edo hizkuntza bidezko inbasioaz, horiek ere asimilaziorako eta Memoriaren distortsiorako metodo ahaltsuak direla ez bada. Efektu motelekoak izan litezke, baina era berean gogorren jo dezaketanak. Indarkeria linguistikoaz ari bagara, ardi larruz beztitutako otsoaren parekoa da, inoiz ez agerian, beti sotil eta azeri, beti zibilizatuaren eta manera onekoaren maskarapean, noiz gertatzen ari den bereiz ez dadin, eta batez ere jazarria nahaspilatzeko artez. Eskubideen paradoxa du ezaugarri nagusia: guztiena bermatzeko, batzuen ukatu behar.

Edo, inor baztertua izan ez dadin, bazter ditzagun bazter-tzaileak. Haiek ez baitira inor. Haiek ez baitute tokirik inor baztertzen ez dutenen multzoan.

Zalantzarik gabe, denbora-pasa polita eskaintzen zaio bu-ru-hauste semantiko eta matematikoak maite dituenari. Bai-na jolasak jolas, indarkeria berbalak bide laua izaten du ho-rrelakoetan. Memoriaren berreskurapena disimulurik gabe aldarrikatu nahi izaten duenari kontzesiorik eskasena ere ez zaio egin nahi izaten nagusitasunetik, eta, makurrarazteko helburu horretan, edozer esatea libre, baita, alderantzira ba-litz, auzitegitara jotzeko aitzakia emango lukeena ere.

Horren ilustragarri genituzke Euskararen Nazioarteko Egu-naren kariatara Nafarroan abiarazitako kanpainari –«*Euskara gurea, denona! Sin el euskera, Navarra no se entiendo*» zuen leloa, eta «*Tú ya hablas euskara cuando dices Osasuna, Txis-torra...*» esaldia lagungarri– atera zioten harrabotsa:

Aldaketarako gobernuaren lehentasunak, ikusten ari garen be-zala, honokoak dira: Gerra Zibileko hilotzak hobitik ateratzea, euskal hiztunak positiboki diskriminatuz gaztelania hiztunak negatiboki diskriminatzea (erreduntantziak erreduntantzia), okupatzaileei eta bizitza sozialaren animatzaile alaietara diru nahiz espazio publikoak ematea, guardia zibilei eraso egiteagatik sus-mopean daudenen atxiloketak galaraztea, ingelesez ikasteko as-katasuna bertan behera uztea eta ezer gutxi gehiago. Testuinguru honetan, ez da harritzekoa euskararen balioa nabarmentzeko eta Nafarroako Foru Komunitatearen parte gisa aldarrikatzeko kan-paina martxan jarri izana.

[...] Jakina, inork ez du ukatzen euskara geure kulturaren parte denik. Kultur errealtate konplexu eta plurala interpretatzeko ga-raian sortzen dira arazoak. Zatiak ulertu gabe ezin da osotasuna ulertu, baina osotasuna ere ezin liteke zati bakarrarekin identifi-katu. Euskararik ezean zaila da ulertzea, adibidez, Leitza. Baina ederki asko uler daiteke Arguedas euskararik gabe. Bestalde, Na-farroa, Mendebaldeko kulturaren parte denez, ezingo litzateke kristautasunik gabe ulertu, baina nafar guztiak kristau izan eta mezetara joan behar dutela esango bagenu, kanpaina martxan jarri duten horiek berak aski urduri jarriko liriateke.

Espero zitekeen bezala, kanpainari luze zabal erantzun zaio sare sozialetan. Batzuek meme dibertigarriak jarri dituzte [«Tú

ya hablas árabe cuando dices alpargata», zioen batek, kanpainako leloaren ondoan zetorren esaldiari –«Tú ya hablas euskara cuando dices Osasuna»– kontra egiteko]. Beste zenbaitenak ez dira horren sinpatikoak izan [«Tú ya hablas euskera cuando dices Zulo», «Tú ya hablas euskera cuando dices Kale Borroka»], bai, ordea, aski deskriptiboak. Euskararen ustezko defendatzaile batzuek inposaketaren eta beldurraren bidez hizkuntza horri berorri egindako kaltearen erakusgarri dira. Bi gauza ezin hobeto etorriko litzaizkioke euskarari: askatasuna eta despolitizazioa (*Navarra Confidencial*, 2016-11-22).

* * *

Aterruna luzerik izan ez duen inguru honetan, bitxia egiten da krimen batzuek argia ikus dezaten lortzea, eta beste askok eta askok, berriz, oztopoa besterik ez aurkitzea, zirrikitu ziztrinik ere ez zabaltzea zor zaien bidea egin dezaten, gerra ofizial bateko testuinguruan izan edo halako izendapenik lortu ez duten gatazketan izan. Horixe bera bezain bitxia, bestalde, ahanzturara kondenatutako gertaera 80 urte luzeren ondoren behingoz berreskuratzea, baina isiltasun erabatekora behartu zuen garai amaigabeari, esan nahi baita frankismoari, ezikusia egite beharra. Legeak lege, horixe bera egiten baitzaio 40 urtez inposatutako sistemari, bizkarra eman, beste alde batera begiratu, gerran gertatutako bidegabekerien legitimagarri ez ezik, egungo gaitz larri askoren erantzule ere baden arren. Frankismoa parentesi huts eta antzua bailitzan azaltzen zaigu oro har, eta haren gainetik egiten da jauzi. Are. Frankismoa toles bat da espazio-denboran, isiltasun paktuak tarteko, agerietan jarri ezin den zama astuna, eta ondorio kaltegarriak ditu gaurko eguneroko politikagintzan: gerra usaineko Memoria Historikoa aitortutzat emanik, gainerako gauza guztiei Trantsizioa deiturikoaren mugetatik aurrera bilatu behar zaie kausa eta zergatia, 1975.aren bueltan sortu eta hutsetik abiatu izan balira bezala, demokrazia jaio berriaren ustezko askatasunean. Ez dago mendetako jazarpenik. Ez dago aspaldian hasi, gerran gogortu, frankismoan gordindu, haren atzetik

lehertu eta azken boladan kamuflatuta jarraitu duen ukazio sistematikorik. Ez dago ezer harilkatzerik. Pentsatzen duenak ere ez dezake halakorik esan, apologia leporatuko zaion arriskuz. Horixe du neurria aplikatzen zaigun demokraziak.

Memoriari ez zaio aurrera egiten uzten. Garapena ukatzen zaio. Estatu legeek ezarritako itxituren barruan jardun beharra dauka ezinbestean, baldin eta nolabaiteko onespenez ofizialik lortuko badu, baldin eta legitimitatea aitortuko bazaio, baldin eta Memoria izango bada. Langetatik at gelditzen den ezbehar, gertaera, indarkeria, ukazio, zauri eta min oro Ezmemoria da antza, beldurraren lengoaian mintzo direnen aberrazioa, inposaketa, eta hitz bakarrean, terrorismoa, batzuen sufrikarioa ohoratu eta besteen ukoa ezkutatzeko baliatzen den definizio zabaldu hori.

Eta halaxe heldu ginen zorioneko 2016.era, Donostiatik Euskal Herrian barrena lau haizeetara eta Mundura, Bakearen eta Bizikidetzaren izenean urte osoko etxafuegoak botatzera. Ezin protagonista hobeak aurkitu geure ipuina planeta minberatuan proiektatzeko. Kontakizun eredugarri eta bakana izan zitekeela sinestera heldu ginen. Artez jantzi nahi izan genuen, musikaz perfumatu, letrez dotoretu, ingurua intelektualki edertu eta goi mailako kulturaz sublimatu, apainketarik behar ez duen egia oinarritzko bat ahantzita: Bizikidetzak ukaziorik gabeko Memoriaren onarpena besterik ez dela. Eta Bakea horren berorren ondorio logikoa. 🍌